

לבעיית יעודה ומקומה של לשכת הפרוכת בבית שני

המושג "לשכת הפרוכת" מופיע פעם אחת ויחידה במקורותינו, במשנה הראשונה של מסכת מדות. משנה זו מציינת את נקודות השמירה שהיו בהר הבית ובהקשר זה מופיעה לשכת הפרוכת כנקודת שמירה של הלויים: "בשלושה מקומות הכוהנים שומרים בבית המקדש... והלויים בעשרים ואחד מקום... ואחד בלשכת הפרוכת...". הקשר זה אין בו כדי ללמדנו על יעודה או מקומה של אותה לשכה. לשם כך עלינו לנתח את בעיית השמירה על פי המסגרת אותה התוותה המשנה. אפשר ומתוך כך נוכל להגיע לפתרון מסוים לבעייתנו.

כפי שמבואר במשנה דלעיל השומרים ששמרו על פינות העזרה ושעריה שמרו מבחוץ, דבר זה נקבע מתוך מגמה שהשומרים יוכלו לשבת בזמן השמירה. נוהל זה יסודו בכלל האומר כי "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד"¹. המקור לקביעתנו זו הוא דבריה של הגמרא בתמיד (כז). המושגים על דיוק במשנתנו: "חמשה על חמשה שערי הר הבית, ארבע על ארבע פנותיו מתוכו, חמשה על חמשה שערי העזרה, ארבעה על ארבע פנותיה מבחוץ... מאי שנא הר הבית דעבדינן מתוכו ומאי שנא עזרה עבדינן מבחוץ, אמרי, הר הבית דאי תמה ובעי למיתב יתיב מתוכו, עזרה דאי תמה ובעי למיתב לא מצי למיתב דאמר מר² אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, אמרינן מבחוץ". לדעת המאירי והרמב"ם³ דין זה בשמירה מקורו בספרי דברי הימים (א, פר' כו, פס' יז-יח) שם מבאר המקרא את החלוקה בין מספר השומרים לנקודות השמירה ובתוך כך מצייץ את עניינינו: "למזרח הלויים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאסופים שניים שניים לפרבר למערב ארבעה למסילה שניים לפרבר" עיקר ראייתם משאלת הגמ' (שם): "מאי לפרבר? אמר רבה בר רב שילא — כמאן דאמר כלפי בר". כפי שציינו עתה הוכח קיומו של נוהל כזה רק לגבי י"ח מקומות בהם שמרו הלויים בלא כוהנים, עיונינו צריך להתרחב

1 עיין בבאורו של בעל תפארת ישראל פרק א' דמדות ס' ח'.

2 בבלי סוטה מ' סנהדרין קא: ועוד.

3 מאירי בתחילת באורו למסכת מדות וכן משמע מדברי הרמב"ם בפרשו למשנתנו.

בכדי לבדוק האם גם אותם שלושת המקומות בהם שמרו הכוהנים⁴, וכן שלושת המקומות הנוספים בהם שמרו לויים בגפם נכללו בקטגוריה זו.

נבחן תחילה את משמרת הכוהנים — "בית אבטינס, בית הנצוץ ובית המוקד" (מדות א, א). על פי המסופר במשנה היה בית המוקד בנין גדול בעל כיפה עגולה: "בית המוקד כיפה ובית גדול היה" (מדות א, ח). מקומו היה בכותל צפוני שבעזרה במזרחו של שער הקרבן, כשהוא עצמו משמש כשער⁵ — שבעה שערים היו בעזרה שלושה בצפון... ושבעפון... שלישי לו בית המוקד (מדות א, ה). שער זה היו בו ארבע לשכות שתיים בקודש ושתיים בחול — "וראשי⁶ פסיפסין היו מבדילין בין הקודש לחול" (מדות א, ו). שני המקומות הנוספים בעייתים הם מבחינת מיקומם. בית אבטינס לשכת עושי הקטורת היתה: "בית אבטינס היו עושין מעשה הקטורת" (תוספתא שקלים פ"ב הל' ו) וכן "העלוהו לעליית בית אבטינס... תנא, ללמדו הפינה" (יומא א, ה, בבלי יט.). רב פפא מתדיין בגמ' [שם] בעקבות מסורות תנאיות שהיו בידו ואשר לא נתבררו כל צרכן היכן היתה לשכה זו אם בצפון או בדרום העזרה. לאחר דיון מגיע התלמוד למסקנה כי היתה בצפון. בהקשר זה קיימת מחלוקת הראשונים הראב"ד⁷ עם הר"ש החסיד ור"י בר שמואל. העקרון המנחה מחלוקת זו הוא היות לשכה זו נקודת שמירה, ואפשרות הישיבה בה בזמן השמירה. בהסתמכם על דברי המשנה בתמיד — "בית אבטינס ובית הנצוץ עליות היו" (תמיד א, א) וכן על דברי רב — "גגות ועליות לא נתקדשו" (בבלי פסחים פה:), וכן מבלי לבטל את ההלכה כי הקטורת צריכה להעשות בפנים⁸ מגיעים הם לכלל שלשכות אלו נתקדשו לענין העבודה שבהן, ואלו לענין היתר הישיבה שבהן, נדונו כלשכות שבהן. הראב"ד אינו מקבל גישה זו ומקשה עליה מכמה מקומות בגמרא, מסקנתו העקרית היא כלל מענין שהניח בידינו — כללא דמילתא נראה... בכל מקום שאי אפשר לעשות בעזרה שום דבר שהצריך הכתוב לעשות בעזרה כי אם בישיבה... בכהאי גונא לא חישינן לישיבה בעזרה". בית הנצוץ היה בעליה שעל גבי שער הנצוץ: "שבצפון שער הנצוץ וכמון אכסדרה היה ועליה בנויה על גביו שהכוהנים שומרים מלמעלן" (מדות א, ה), ראוייה לציון בהקשר זה דעתו של המאירי כי ג' המקומות שהכוהנים שמרו בהם היו בנויים חוץ לעזרה:

4 נקודה זו נתונה במחלוקת ראשונים, האם גם במקומות בהם שמרו כוהנים נלוו אליהם לויים על פי הפסוק "וילוו אליך וישרתוך" במדבר יב, ב. אם לאו. עיין רמב"ם הלכות בית הבחירה פ' ח' הל' ד ובמשנה למלך שם באריכות.

5 לעומת זאת העיד אבא יוסי בן יוחנן על י"ג שערים שהיו לעזרה מדות ב, ו ובמשנת שקלים פ"ק ו, ג.

6 דברינו כאן כשיטת רש"י בבלי יומא טו: וכן דעת הרע"ב במשנת מדות ב, ו. אבל הרמב"ם כתב שכל בית המוקד היה מחוץ לעזרה ופתוח לעזרה עיין פ"ה מהלכ' בית הבחירה הל' ט'. בעל חנוכת הבית בבאורו לעניני בית המקדש כתב שדברי רש"י נסמכו על תוספתא מעשר שני פ"ב הל' י"ד ועיין בדבריו באריכות ס"ל לח.

7 הובאו דבריהם בתחילת הבאור המיוחד לראב"ד על תמיד. עיין "שרי האלף" עמ' רל"ב.

8 בבלי כריתות ו'.

"ושלשתם חוץ לעזרה היו בנויות כנגד שערי העזרה כמו שיתבאר ומתוך כך היו יכולים לשמור בתוכם שאלו היו מן העזרה לא היו יכולים לשמור בתוכם" (תהילת באורו למס' מדות). לעניות דעתי קשה להלום את דבריו כפשוטם, משום הקשיים ההלכתיים הנובעים מגישה זו ביחוד בענין לשכת בית אבטינס ואפשר שכוון לדעת החולקים על הראב"ד (הובאו לעיל), ויותר מסתבר להניח כי כוונתו למקומות שהיו בחוץ כנגד אותן לשכות ולפיכך נקראו בזה השם. מקורות אלו שהבאנו על אף שאין להם משקל מכריע בקביעה הסטורית מכל מקום מחזקים הם את ההנחה המוצעת באשר למציאותו של נוהל שמירה הנובע מבעיית הישיבה בזמן השמירה. מתוך שלא מצאנו מקורות תנאיים לגישה זו גם במקומות בהם שמרו הכוהנים, שכן ממדרשי ההלכה⁹ בענין זה שהכוהנים מבפנים ולויים מבחוץ נראה, כי אין הכוונה דוקא לעזרה מחד ומחוצה לה מאידך, אלא בתוך הלשכות¹⁰ בעזרה או מחוצה להן. מכל מקום נסיונם של כל הפרשנים לעמוד בבאורם במסגרת הכלל הזה מעידה על סבירותו.¹¹

בכדי להפוך כלל זה שהנחנו לסביר ביותר עלינו לבדוק את נכונותו באשר לגי המקומות בהם שמרו לויים בגפם — "ואחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרוכת ואחד אחרי בית הכפורת" (מדות א, א). לשכת הקרבן בעייתית היא משתי סיבות א) מבחינת זהויה ב) מיקומה. דעת כמה מפרשים¹² נוטה לומר כי הכוונה ללשכת טלאי הקרבן הנזכרת בהמשך הפרק כאחת מארבע לשכות שהיו בבית המוקד הגדול. אם נתייחס לזהויים שונים ניתן להניח כמעט בודאות כי נובעים הם מתוך שנוי שמה בהשוואה ללשכת טלאי הקרבן, לעובדה זו היתה השלכה על ההשערות השונות שנאמרו באשר למיקומה. לעניות דעתי נראה ששנוי זה בשם אינו מהווה סיבה הכרחית במקרה דנן לאמץ השערה שונה, וזאת משום שכבר מצינו בדברי התנאים שם אחר ללשכה זו — "לשכת¹³

9 ספרי במדבר סי' קט"ז [מהר" האראויטץ].

10 "בית הנצוץ כהנים מלמעלן ולויים מלמטן וכן בבית אבטינס" עיין רע"ב מדות א, ט ואמננ שם מצינו "ונעל הכהן מבפנים וכן לוי ישן לו מבחוץ" עיי"ש בהסברו.

11 כאן יש להעיר כי קשה לקבל את הערותיו של ביכלר בספרו "הכוהנים ועבודתם" עמ' 99. התולה את ענין השמירה באפליה שבין כוהנים ללויים כתופעה הסטורית ולא הלכתית. בספרי שצויין לעיל ישנה הוראה של פצול סמכויות מלא בין לויים וכוהנים שאין זה עושה עבודתו של זה, וכן אין להביא ראיה לדבריו מעדותו של פילון בעל המצוות א', קנ"ו "כי הלויים שמרו בכניסות להר הבית ולעזרה... וכן קימו סיורי יום ולילה סביב המקדש" שכן עדויותיו של פילון על המקדש נתונות בספק באשר למהימנותם. עיין מבואו של ספראי לספרו "העליה לרגל בימי בית שני" הערה 80 ובצטוט מהיינמאן שם.

12 רא"ש תמיד כז. [בפרוש הראשון] תפארי משנתנו סי' ט.

13 ערכין ב, ה, עיין הערתו של הר" גניחובסקי על פ' של אליקים למס' יומא טו: הערה 550 — "לפנינו לשכת בית הטלאים" ר' דק"ס שם. ובמעט שנוי באוצר הגאונים ליומא חלק התשובות יז. "לשכת טלי קרבן". קשה להניח שאם היתה הכוונה ללשכה אחרת (עי' בבאורו השני של הרא"ש בתמיד שם). לא היו מתייחסים אליה בפרוט רב יותר. כן מצינו שלשכת הטלאים נקראה דיר על פי נדרים א, ג ועיין שם בירושלמי ובבאורי רוב הראשונים.

הטלאים" (תמיד ג, ג), ואין שם זה מונע מהגמרא ביומא להתיחס ללשכה זו כלשכת טלאי הקרבן ולהציג סתירה בין העדויות השונות. לשם ברור הדברים נפרטם יותר. בפרקנו שנה התנא: "וארבע לשכות היו בבית המוקד כקטנות הפתוחות לטרקלין... מערבית דרומית היא היתה לשכת טלאי הקרבן" (מדות א, ו) ואלו במסכת תמיד (ג, ג) נשנה: "אמר להם הממונה צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים, והרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית". הבבלי ביומא ט"ו: הדין בסתירה זו מביא תחילה את תרוצו של רב הונא כי מחלוקת זו היא בין שני תנאים שונים ששנו את המשניות, רב אדא בריה דרב יצחק שאינו רוצה להשאר בקביעתו של רב הונא שדחוקה היא,¹⁴ קובע שהיתה לשכה זו נראית מכוון העזרה במקצוע צפונית מערבית ומכוון החיל במקצוע דרומית מערבית, ומסקנת הסוגיה היא — "שמע מינה דבמקצוע דרומית מערבית היתה, שמע מינה".¹⁵ לאור מקורות אלו קשה שלא לקבל את העובדה כי לשכה זו בקודש היתה, אבל אף אם נאמץ מסקנה זו אסור לנו להתעלם מן הדעות הנוגדות גישה זו כמו פרושו של חד מקמאי¹⁶ למסכת תמיד שכתב: "ואחד בלשכת הקרבן, באותה לשכה נותנים קורבנות המבוקרין והוא חוץ לעזרה ושער היה לה" (תמיד כו:). חלקו האחרון של משפט זה טעון הסבר ונראה שהמפתח לכך טמון בדבריו של בעל חנוכת הבית¹⁷ — "לשכות אחרות הרבה היו בהר הבית... הגם כי לשכת הקרבן ולשכת הפרוכת נזכרות במשנה א' דפרק קמא דמדות מכל מקום לא עשיתי אותם בבניני כי לא ידעתי מקומם איה... ואפשר שלשכת הקרבן היתה לשכה אחת הסמוכה לשער הקרבן מן הצד או מלפנים", (סי' נח). ובהגהותיו של ר"א סופר¹⁸ העיר שנראה שרבינו "סבירא ליה שלשכה זו היתה תוך העזרה". לפי הערתו זו מובן יותר פרושו של חד מקמאי שכנראה התכוון אף הוא ללשכה זו שהיתה סמוכה לשער והכוונה לשער הקרבן, ומה שכתב חוץ לעזרה אפשר וכוונתו היתה לשומר ולא ללשכה, ומכל מקום דעתו דעת יחיד היא.¹⁹ נקודת שמירה אחרונה הנזכרת במשנה היא "אחורי בית הכפורת". הגדרת המקום במינוח שלפנינו מעורפלת למדי, אין המשנה מסבירה אם הכוונה למקום מסוים או ללשכה מסוימת שהיתה שם, לכן עלינו לפסוק בגישה פשטנית שלכאורה הכוונה היא לאחת עשרה אמות שהיו הרווח בין כותל מערבי (תאים מערביים) של קודש הקודשים לכותל מערבי של העזרה — "ואחת עשרה אמה לאחורי בית הכפורת" (מדות ה, א).

14 אוצר הגאונים ליון — יומא יז. תשובת אדונינו שרירא ז"ל הע' ג בתשובה — "ואתא רב אדא בריה דרב יצחק לפרק פרוקא אחרינא ולמימר דלא צריכינן למימר דהני תנאי פליגי לשווי להאי לשכה פלוגתא אלא אית לי למימר" וגו'.

15 בענין זה ניכרת המגמתיות של ביכלר אשר מעדיף לעמוד בגרסת המשנה בתמיד שכן עומדת היא באור הנחתו היסודית, עי' לעיל הע' 11, "הכוהנים ועבודתם" עמ' 100.

16 המיוחס בטעות לרש"י עיין "שרי האלף", עמ' רל"ב.

17 ר' מלכיאל אשכנזי ממנטובה.

18 על באורו של הרמ"ק ממנטובה הע' 31.

19 שכן גם לדעתו של בעל "חנוכת הבית" היתה לשכה זו בקודש, לפיכך אף אם נקבל זהוים שונים רוב הדעות נוטות לגישה הגורסת שבקודש היתה, והכלל שהחננו אינו מתמלא כאן.

בספרי ישנה עדות באשר למציאותם של לשכות ברחבה זו: "ולמבית לפרוכת²⁰ מכן אמרו מקום היה אחורי בית לפרוכת ששם בודקים יחסי כהונה"²¹ (ספרי במדבר פ' קט"ז מהד' הורוביץ). מצינו מקור נוסף המביא ידיעה בהקשר לאחורי בית הכפורת: "אמר רמי בר רב יהודה אמר רב — לול קטן היה אחורי בית הכפורת... כדי להכשיר את העזרה (לאכילת קודשי קודשים ולשחיטת קודשים קלים — רש"י) והיינו דכתיב שניים לפרבר מאי לפרבר" וגו' (זבחים נה:). נראה ממאמר זה שישנו קשר ישיר בין לול זה לענין השמירה ואכן הרא"ש²² בבאורו למסכת תמיד אמץ גישה זו. בין אם נפרש כך או כך את המושג שלפנינו נמצא כי הדעת נוטה לקבע כי השומר במקום זה, בקודש שמר, ואם כן לא יכול היה לישוב בזמן השמירה. ראוי לציין את דבריו של ר' משה קאזיס ממנטובה²³ הגורס כי הכוונה הינה לנקודה מחוץ לחומת העזרה כנגד בית הכפורת: "... ונ"ל שאי אפשר לומר שמשמר זה היה עומד באותו מקום שהרי הוא מכלל העזרה ואסור לשבת שם... ונראה שגם משמר זה חוץ לכותל מערבי של העזרה בתוך החיל וקרא למקום הזה בכאן אחורי בית הכפורת כי סמוך הוא לו מבחוץ". כמסקנה הגיונית הנובעת מדברינו כאן, אפשר להניח שגם לשכת הפרוכת עליה אין לנו מקורות נוספים שייכת לקטגוריה זו של היוצאים מן הכלל, ומעט ראייה לכך יש מדרר נסוחה של המשנה. כלל חשוב הוא שהמשנה נוסדה בדרך הגיונית וכאן כוונתנו לשיטה בה הוצגו נקודות השמירה שהיא מן החוץ ולפנים, — קודם שערי הר הבית, אח"כ פנותיו מתוכו, אחר שערי העזרה ולבסוף לשכות, שישנם ראיות להנחה המוצעת לפחות בשנים מתוך שלוש המקרים, שהיו בעזרה גופה. יש גם לדייק בלשון המשנה עצמה, שכן "מבחוץ"²⁴ נאמר לק על פנות העזרה ואלו שלש לשכות אלו לא נכללו במסגרת זו.

על אף הנסיון לקבוע או מכל מקום לתת עדיפות לגישה ההסטורית הלכתית שלשכה זו אכן היתה בעזרה, וזאת מתוך עיון בבעיית השמירה, אין לעניות דעתי די בכך ועלינו לנסות ולהתמודד עם בעיית חוסר המקורות מכוונים אחרים. החשוב שבהם הוא הידות יעודה של הלשכה. רוב הפרשנים נוטים לומר ששמשה לאריגת הפרוכת, אמנם רק הרמ"ק ממנטובה בפרושו למדות א, א הביא סיוע לדבריו: "לשכת הפרוכת היתה בהר הבית והיו עושין בה הפרוכות הצריכות למקדש כדתנן במסכת שקלים²⁵ אלעזר היה ממונה על הפרוכות"

20 כשנוי נוסחאות להגר"א נאמר "מבית לכפורת" עיי"ש. אבל יש להעיר שבית הפרוכת הוא קודש הקודשים ונוטים לשנות בשמו, עיין ספר בן סירא [הוצ' — סגל] פ"ג, ה — בית הפרוכת והכוונה לקודש הקודשים.

21 על פי המשנה במדות ה, ד נעשה הדבר בלשכת הגזית. עיין "ירושלים בספרותינו" [הורוביץ] עמ' 355, לענינו יש להעיר שאין לדעת אם הנקודה עליה מסופר בספרי שייכת לתקופה מסוימת.

22 תמיד כו..

23 בבאור משנתנו וכן כתב בעל "חנוכת הבית סי' ק"כ ועיין כפ"פ פ"ק ו דבריו שם צ"ע.

24 "העזרת כוהנים" מדות א, א, וכן עיין בבאור הר"ש למשנה זו.

25 רמ"ק ממנטובה מדות א א' וכן תפארי' סי' י', והרא"ש תמיד כו..

וגו'. מצינו גם גישה הסטוריונית²⁶ שונה בקביעת יעודה של הלשכה, שבמקום זה הופקדו הפרוכות לשמירה. נראה לאמץ כאן את גישת הפרשנים המגדירה את השיבותה העליונה של הלשכה כבית מלאכה ולא כאוצר גרידא וזאת מתוך העובדה שממייצגי הגישה השניה נעלם מקור חשוב כגון הירושלמי בשקלים ה, א.

על פי העדויות במשנת שקלים²⁷ יש יסוד סביר להניח כי אריגת הפרוכות התנהלה בהר הבית, שכן המשנה שם מונה י"ח ממונים שהיו במקדש על עבודות שהתנהלו בו ובין הממונים נזכר אחד ששמו אלעזר אשר על הפרוכות. הירושלמי במקום מבאר שהיה ממונה על "אורגי פרוכת", קשה להניח שהיותו ממונה על אורגי פרוכת הוותה סיבה לכך שיקבל לשכה כממונה ואשר שמשו "כמשרד"²⁸ ואלו העבודה התנהלה במקום אחר. זאת משתי סיבות, הראשונה היותו יוצא דופן בין המנויים במשנה אשר כל עבודותיהם התנהלו בשטח הר הבית ולא מבחוץ,²⁹ והשניה היא עובדה המתבררת מתוך עדותו של פלביוס — "גם שומר אוצר המקדש ושמו פנחס נפל בידי הרומאים וגילה להם את מקום כותנות הכוהנים ואבנטיהם, גם הרבה ארגמן ותולעת שני אשר נצבר שם לצרכי הפרוכת" (מלחמות ו-ח, ג'). עדות זו מספקת לנו ראייה חותכת כי אכן התנהלה העבודה בהר הבית שכן אין להניח שחומרי הגלם שהוחזקו עבור בית המלאכה באוצר המקדש נועדו עבור עבודה בחוץ. ראייה נוספת לגישה זו יכולה אולי לשמש העובדה שאריגת הפרוכת היוותה מכלול מורכב של בעיות טכניות ובעלת היקף גדול, שכן חז"ל נזקקו ללשון הבאי בתארם מעשה הפרוכת והמתלווה אליה: "רשב"ג אומר משום ר"ש בן הסגן פרוכת עוביה טפח ועל שבעים ושניים נימין נארגת... ושתיים עושין בכל שנה ושלש מאות כוהנים מטבילין אותה (שקלים ח, ה), "אמר ר"י בר נחמני בשלושה מקומות דברו חכמים בלשון הבאי ואלו הן, תפוח, גפן, ופרוכת"³⁰ (חולין צ:). פרוכות אלו שנארגו שתיים³¹ כל שנה, היו בגודל פתחו של אולם — "ארבעים אמה אורך ועשרים אמה רוחב" (מדות ג, ז), שתי הפרוכות היו גם חלק ממכלול של שלוש עשרה פרוכות שהיו במקדש — "אמר ר' זירא אמר רב שלושה עשר פרוכות היו במקדש שני" וגו' (כתובות קו.). אמנם עדות זו מתייחסת לשל אולם, אבל ישנה עדות גם לגבי אריגתן של אחרות — "אמר רב נחמן אמר רב נשים האורגות בפרוכות נוטלות שכרן מתרומת הלשכה ואני אומר מקדשי בדק הבית הואיל ופרוכות תחת בנין עשויות" (כתובות שם). ידועה לנו גם העובדה שפרוכות נדונו ככלי לענין טומאה ונצרכו טבילה אף אם לא נטמאו כדין כל כלי המקדש — "כלים הנגמרין

26 ביכלר "הכוהנים ועבודתם" עמ' 101.

27 ה, א, וע' תוספתא ב, יד.

28 "שמואל על החבתין, בן ארזה על הדוכן, פנחס המלביש, בית אבטינס על הקטורת" וכו'.

29 "בעל שלטי הגבורים" פ"ק ט"ו, תבנית ההיכל סי' קס"ט.

30 שמו"ר פרי"נ במד"ר פ"ד.

31 עיין תוספתא כפשוטה בבה"א פ"ג ש' 44-45 אם פרוכת אחת היתה חובה או גם השאר היו

בטוהרה ואפילו בעזרה צריכין טבילה לקודש" (תוספתא חגיגה ג, ז). ובענין הפרוכות מצינו — "פרוכת שנטמאת בולד הטומאה מטבילין אותה בפנים" (שקלים ח, ה). טעמם של דברים הובא בבבלי (חגיגה כג.) — "...ודלמא בעידנה דגמריה עדיין לחה היא (צנורית דעכו"ם) טבילה אין, הערב שמש לא". לכן נראה לומר, כי כפועל יוצא לאותו מנגנון טכני מקיף שהזכרנו וכן לאותה מסגרת הלכתית חמורה בענין עשיית כלי הקודש, הינה ההנחה שהוצגה לעיל כי מלאכת הפרוכת אכן התנהלה בהר הבית, ולפיכך כתמציתם של דברים יש לראות בלשכת הפרוכת בית מלאכה ולא "אוצר" גרידא. את הגישה השניה³³ שהוצגה לעיל קשה להלום, לאו דוקא משום הנתותיה היסודיות אשר אפשרי לקבלן, על-אף שאינם משקפות את התמונה במלואה, אלא דוקא מתוך מסקנותיה המוטעות.³⁴

לאחר הוכחת מסקנתנו באשר ליעודה של הלשכה עדיין עומדת בפנינו בעיית מיקומה, ננסה לברר נקודה זאת מתוך השאלה מי עסק באריגתן של אותן פרוכות? מתוך עיון בדברי התנאים המוסרים עדויות בנושא זה מתברר כי העוסקות במלאכה זו היו נשים³⁵ כמבואר בתוספתא — "הנשים היו אורגות בפרוכת" (שקלים פ"ב, ו). המשנה העיקרית המתארת מעשה הפרוכת מציינת בגרסה אחת עובדה זו³⁶ — "ומשמונים ושתיים ריבות נעשית" (שקלים ח, ה), אפשר לומר כי כל המקורות העוסקים בענין הפרוכת ומעשייה בבית שני מציינים כעובדה את עסוקן של הנשים באריגה, דבר זה אינו חדש כלל שכן כבר במדרשים העוסקים בבית ראשון מציינת עובדה זו — "...כשראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנשרף בית המקדש" וגו' (פסיקתא רבתי מהד' איש שלום קל"א). כאן מופיע לפנינו גורם חדש והוא תאורם של הנשים כבתולות,³⁷ ש' ליברמן³⁸

33 עיין לעיל הערה 26.

34 ראייתו שם היא מעדותו של יוספוס קדמוניות יד, ז, א ועיין גם הלוי דורות הראשונים ח"ג פרק "הממונים שהיו במקדש". הקשרם של הדברים שם מורה כי אלעזר היה שומר הפרוכות אם כי דבר זה לא נכתב במפורש, כך או כך אין עובדה זו סותרת את ראייתנו מן הירושלמי שקלים פ"ה, א'. ואפשר לומר כי לשכה זו שמשה גם כבית מלאכה וגם כאוצר, עיין ר"ה אלבק בהערותיו למדות א, א'. משום מה ראה ביכלר להסיק מתוך עדותו של יוספוס דברים תמוהים על חלוקה בסוגי הפרוכות בין חשובות יותר לחשובות פחות, מעט הצדקה לכך אפשר אולי להביא מדבריו של ר' חנינא בן אנטיגונוס בתוספתא שקלים פ"ג, טו. אבל ביכלר לא ציין זאת כלל. וכאן שוב עלינו לתלות גישה זו המגמה היסודית בדבריו לאפלייה בין כוהנים ללויים עיי"ש.

35 דבר זה נובע מכמה סיבות א) מסורת היתה בידן מימי המשכן, ב) עבודה זו עדינה היתה ומלאכה נאה שנשים ידעו היטב לעשותה. בענין יופיה של הפרוכת עיין תוספתא שקלים פ"ג יג, יד, ירושלמי שקלים פ"ח, ה"ב. יוספוס מלחמות ה — ה, ד.

36 גרסה זו קשה בלשונה "ומשמונים", עיין שטמ"ק תמיד כט: ובבאור הרא"ש וחד מקמאי שם.

37 קרוי מציין למקורות נוצריים המציינים עובדה זו, ספר היובל לא. הרכבי הח' הגרמני עמ' 177, השווה תרביץ יא עמ' 25 הערה 3, ושם עמ' 223.

38 "יונית ויונות בארץ ישראל" עמ' 6—275, וזו דרכו של חר מקמאי על תמיד כט:.

מציין טעמו של מנהג זה — "מדרך הטבע הוא שנשים היו האורגות והרוקמות, וכן הדבר רגיל הוא שישמרו על כלי הקודש מכל חשש טומאה, והואיל ונערות צפויות לטומאת נדה, השכל מחייב שיבחרו לשם הטיפול באותם כלי קודש נערות שלא הגיעו לפרקן". כרקע לדבריו אלו יש לציין התוספתא — "נדה שמשכה את החבל ודרסה על הבגד הנשען על הקנה העולה ויורד, הבגד טמא מדרס". ועל הלכה זו נקבעו דבריו של ר' ישמעאל — "כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא נתכוון לשומרו טמא". (כלים בבא בתרא א 2, 3 (צוקרמנדל) ירושלמי חגיגה פ"ג ב). על משמעותם של דברים אלו נוכל לעמוד מתוך העיון בבעית יסוד אחרת בחקר חיי היום יום במקדש והיא, עד להיכן נכנסו נשים בעזרה. בנושא זה עסק בהרחבה ספראי³⁹ ומסקנתו היא שלא מצינו שום איסור בכניסת נשים במקדש לכל מקום בו נכנסו ישראלים זכרים, ננסה להלך אנו בעקבותיו ולברר נקודה זו.

בראש וראשונה עלינו להזדקק למושג עזרת נשים, אשר ניתן להתפרש כהוראה מגבילה, אבל מתוך המקורות מתברר כי מושג זה מאוחר הוא ואינו שייך לחלקים הקדומים של המקדש. עזרת נשים מופיעה לראשונה במשנת מדות,⁴⁰ באותה משנה מצוין כי שמה הקודם של רחבה זו הוא "החצר הגדולה"⁴¹ (מלכים א—ז, ט, יב) זאת במקדש שלמה, ואף במקדש יחזקאל נקראה בשם החצר החיצונה — "ויוציאני אל החצר החיצונה ויעביריני אל ארבעת מקצועי החצר" וגו' (יחזקאל מו, פס' כא). באשר לזמן המדויק בו נקבעה חצר זו כעזרת נשים נחלקו החוקרים.⁴²

עזרת נשים כתחום המגביל כניסת אנשים מסוימים מופיעה במשנת כלים (א, ת.ז): "עשר קדושות הן... עזרת נשים מקודשת ממנו (החיל) שאין טבול יום נכנס לשם. עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם... עזרת כוהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה". מלשון המשנה ניכר שלא היה איסור כניסתן של נשים לעזרת ישראל אלא אך ורק לעזרת כוהנים, דבר אשר אף על הישראלים נאסר כשלא לצורך. צורך זה שנוכר כאן אינו תופעה שכיחה אצל נשים שכן

39 תרביץ תשכ"ג עמ' 331 — "האם היתה קיימת עזרת נשים בבית הכנסת בתקופה העתיקה". מדות ב, ה.

41 חצר זו נקראה גם בשם "החצר החדשה" דבה"י ב — כ, ה, בבלי פסחים צב. יבמות ז. הוריות ז: — "ולמה נקראה חדשה שחדשו בה ואמרו טבול יום אל יכנס למחנה לוי" על פי המבואר במשנת כלים א, ח נראה כי הכוונה לעזרת נשים אבל מכאן אין ראיה שאכן חצר זו שמשה כעזרת נשים בלבד, אדרבה אפשר ועזרת ישראל ועזרת נשים חד הוא בבית ראשון שכן "החצר הפנימית" נקראה גם "חצר הכוהנים", דבה"י ב, — ד, ט.

42 ביכלר במאמרו על "עזרת נשים ושער נקנור בבית המקדש שבירושלים" המופיע ב-jgR [X] 1898 (למנינם), עמודים 718-678, טוען כי יסודה של עזרת נשים בתחום המגביל נשים מיוחס לימי האחרונים של בית שני עיין במיוחד בפסקות C ו-D במאמרו. ספראי במאמרו שצויין לעיל הערה 39 מגיב על ראיותיו — "כרחוקים אך יש להתייחס אליהם כבעלי משקל בהנחה שעזרת נשים אכן אינה שייכת לחלקים הקדומים של המקדש".

המשנה בקדושין ממעטת נשים מדברים אלו — ⁴² "הסמיכות והתנופות... נוהגים באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות" (קדושין א, ח). למרות זאת מצינו בעזרה שער הנקרא שער הנשים ⁴³ ושדרכו נכנסו נשים לעמוד על קרבן, מכל מקום לא היה זה דבר שכיח. ודברים אלו שהעלינו, כתובים במפורש בפרושו של בעל "מלאכת שלמה" על כלים (שם) — "וכתב הרי"א ז"ל מצאתי כתוב גליון מדלא קתני עזרת ישראל מקודשת מעזרת נשים שאין נשים נכנסות לשם אלא לצרכן שמע מינה דליכא אסורא כלל". אלא שעדות מפורשת של יוספוס עומדת בסתירה גלויה לנאמר — "ארבע חצרות במקדש סביב ובכל חצר וחצר... ואל החצר השנית באו כל היהודים הגברים והנשים הטהורים מכל טומאות הגוף, ואל החצר השלישית (עזרת ישראל) באו רק הזכרים מקרב היהודים אשר היו טהורים והתקדשו" (קדמוניות טו — יא, ה). ⁴⁴ נשאלת השאלה הרי יוספוס כהן היה וכי לא ידע מהם ההגבלות על באי הבית, ומנין לקח דבריו? האפשרות היחידה לגשר על פני המקורות הסותרים, היא ההנחה שאכן מבחינת ההלכה לא היתה מניעה לכניסתן של נשים לעזרת ישראל אבל הנשים לא השתמשו בזכות זו ונמנעו מפאת כבוד המקום מלהכנס לעזרת ישראל, והם הם הדברים שראה יוספוס. לחזוק דברינו נביא שתי ראיות מדברי התנאים. "אמר ר' יוסי סח לי אבא אלעזר: פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, לא מפני שסמיכה בנשים, אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים". (בבלי חגיגה טז:), מאמר זה הובא אך ורק כסיוע לדיון בענין סמיכה האם הותרה בנשים או לא, ולא נזכר כלל מקום אחר כראיה לכך שנשים לא נכנסו לעזרת ישראל. כראיה שניה ניתן להביא את דברי הבבלי בקדושין נב: "המביא עדות בשם ר' יהודה אשר העיר על הלכה בהלכות קדושין שנמסרה משמו של ר' מאיר במילים — "וכי אשה בעזרה מנין". שאלה זו היתה מוקד למחלוקת קשה בין רש"י ותוספות ונוצרו שתי גישות שונות בהבנת דברי ר' יהודה. רש"י הבין את דברי ר"י כפשוטם וכתב — "ונשים אין נכנסות לה (לעזרה) כדתנן באבות הטומאות פרק קמא דמסכת כלים". כוונתו של רש"י למשנה ח' שצוטטה לעיל, ולפי זה דבריו תמוהים מאד שכן אין המשנה מונה אסור מעין זה שרש"י כתב, אכן התוספות במקום התעוררו לקושי זה וממספר מקורות הוכיחו שאשה יכולה להכנס לעזרה, ולבאר דברי ר"י נקטו בהסבר שונה — "לכך נראה לי, וכי אשה בעזרה להתקדש מנין? הרי אין רגילות שתכנס לשם כדי להתקדש, שהרי בזיון הוא, ומלתא דלא שכיחא היא ולא איירי תנא מזה" (תוספות שם ד"ה וכי). נראה שיש לקבל את דברי התוספות משום הקושי הרב הטמון בדבריו של רש"י ⁴⁵ ונמצאו דברינו סמוכין בדברי הראשונים.

42 אמנם חלקן של העבודות כגון נעשות בכהנים ולא בכהנות אבל ישנן עבודות שמועטו מישראליות בהשוואה לישראלים.

43 מדות ב, ו, עיין שם תפארי סי' עב.

44 ו"בנגד אפיון" (תרגום שמחוני) מאמר ב, פסקה ח' מסר שהלוקה זו שהוא מעיד עליה על פי חוק היתה.

45 עיין חדושי המאירי על ערובין ב. בהערה 77 שם ובבאורים של ר' שמחה זיסל ברוינדא אות ט, שם ניסה לתרץ קושי זה בדברי המאירי שסובר כשיטת רש"י בקדושין, עיין גם תוס' הרא"ש בקדושין נב:.

מכאן היסוד לשם "עזרת נשים" בהוראתו המגבילה שכן נשים בלו את רוב זמנן במקדש בעזרה זו. וכשנצרכו ישראל לשהות בעזרת הנשים פיננו אותה הנשים כמבואר במעשה שמחת בית השואבה — "בראשונה כשהיו רואין בשמחת בית השואבה היו אנשים רואים מבפנים ונשים מבחוץ, וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש, עשו שלוש גוזזטראות בעזרה כנגד שלוש רוחות ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה ולא היו מעורבין" (תוספתא סוכה פד, א).

נראה אם כן מתוך בירורה של בעית כניסת הנשים לעזרה בזמן הבית, וכן מתוך הראיות שבנוסח המשנה שלא היתה קיימת שום מניעה לכך שמעשה אריגת הפרוכת יתנהל בעזרת ישראל ואולי אף בעזרת כוהנים וזאת משום הצורך הגדול בעבודה זו, אשר היה בסיס להיתר כניסתם של סתם ישראלים לעזרת כוהנים, כולל נשים.

לפיכך ניתן לסכם ולומר שלשכת הפרוכת, אשר רוב הפרשנים⁴⁶ נסתפקו בציון מקומה — היתה בעזרה, ובה התנהלה מלאכת האריגה של פרוכות המקדש.

46 הרא"ש, תפאר"י, הנוכת הבית, רמ"ק ממנטובה, חר מקאמי על תמיד ועוד.